

Orsócsigák (*Clausiliidae*) a Tiszántúlon

Deli Tamás – Domokos Tamás

Abstract

***Clausiliidae* species in Tiszántúl:** The members of the *Clausiliidae* family living in the Carpathian-basin and in the Carpathians hang to lime-stone rocks or forests specifically. The forest-steppe vegetation of the Great Hungarian Plain (Hungary) is not convenient for the maintenance of the *Clausiliidae* species so their presence here have distinguishing role. The authors summarise and analyse the *Clausiliidae* species appearing in the eastern edge of the Great Hungarian Plain: *Cochlodina laminata* (MONTAGU, 1803), *Clausilia pumila* C. PFEIFFER, 1828, *Laciniaria plicata* (DRAPARNAUD, 1801), *Alinda biplicata* (MONTAGU, 1803), *Pseudalinda stabilis* (L. PFEIFFER, 1847). The indicating role of these species is emphasized in their riverside habitats, their protection is important because several new elements from the mountains can arrive.

Kulcsszavak (keywords): *Clausiliidae*, erdőlakó (forest dwelling), Alföld (Great Hungarian Plain), Praecarpathicum

Bevezetés

A malakológusok körében az orsócsigák (*Clausiliidae*) fajait mindig is nagy érdeklődés övezte. Ennek oka a dekoratív megjelenésén túlmenően, hogy kiváló ökológiai, állatföldrajzi és ezekből fakadóan természetvédelmi jelzőértéke van, szinte valamennyi fajnak.

A család tagjai alapvetően kétféle élőhelytípust népesítenek be a Kárpát-medencében. Egy részük kifejezetten a mészkősziklákra jellemző (ezek nem fordulnak elő Magyarországon őshonosan), míg mások erdőlakók. Mivel a Nagy Alföld többségében erdős-sztyepp vegetációja nem alkalmas az orsócsigák fennmaradásához, így itteni elfordulásainak kitüntetett szerepet kell tulajdonítani, még akkor is, ha országos vagy európai összehasonlításban gyakori fajokról van szó.

Orsócsigák (*Clausiliidae*) tiszántúli adatai

Alföldi vonatkozásban 5 orsócsiga faj in situ, nem uszadékhoz kötött előfordulásáról tudunk (PINTÉR & SUARA 2004): *Cochlodina laminata* (MONTAGU, 1803), *Clausilia pumila* C. PFEIFFER, 1828, *Laciniaria plicata* (DRAPARNAUD, 1801), *Alinda biplicata* (MONTAGU, 1803), *Pseudalinda stabilis* (L. PFEIFFER, 1847)¹

¹ CLECOM-féle lista szerint sorolva.

Folyóparton lévő uszadékban további 3 fajt sikerült kimutatni a Felső-Tiszán (DELI et al., 1995): *Ruthenica filograna* (ROSSMÄSSLER, 1836); *Macrogaster borealis bielzi* H. NORDSIECK, 1993; *Vestia gulo* (E. A. BIELZ, 1859).

Cochlodina laminata lelőhelyei (PINTÉR & RICHNOVSZKY 1976; BÁBA 1983; DELI et al. 1993, 1994; DELI 2007, 2008; DOMOKOS 2002; PINTÉR & SUARA 2004):

Szatmár-Beregi-sík

Barabás: Kaszonyi-hegy; Beregdaróc: Dédai-erdő, Kisasszony-erdő; Jánk: Jánki-erdő; Magosliget: Cserköz-erdő; Tarpa: Nagy-hegy és a szomszédos Nagy-erdő hegylábi erdőtagjai; Tiszakerecseny: Lónyai-erdő; Vásárosnamény: Bagiszegei-erdő.

Nyírség

Bátorliget: Bátorligeti-láp, Fényi-erdő; Terem: Nagyfenéki-erdő.

Dél-Tiszántúl (Körös-Maros köze)

Gyula-Gyulavári: Mályvádi-erdő.²; Makó: Landori-erdő³ (DS 51, legutóbbi gyűjtés: DOMOKOS 2008). E faj klímaváltozástól függő létállapotait DOMOKOS (2002) vizsgálta 1999 novembere és 2001 májusa között Békéscsabán. Kiderült, hogy a makroklima maximális értékeitől a mikroklíma adatai felfelé akár 6°C-al, lefelé pedig 5°C-al eltérhetnek. Az aktív létállapotok (DOMOKOS 1995) a csapadék valamilyen formájához kötöttek, és nem kizárt a *Cochlodina laminata* decemberi vagy januári aktivitása sem!

Clausilia pumila lelőhelyei (PINTÉR & RICHNOVSZKY 1976; BÁBA 1983; DELI et al. 1993, 1994; 1996; DOMOKOS et al. 2003; DELI 2007, 2008; PINTÉR & SUARA 2004):

Szatmár-Beregi-sík

Barabás: Kaszonyi-hegy; Beregdaróc: Dédai-erdő, Kisasszony-erdő; Jánk: Jánki-erdő; Magosliget: Cserköz-erdő; Tarpa: Nagy-hegy és a szomszédos Nagy-erdő hegylábi erdőtagjai; Tiszakerecseny: Lónyai-erdő; Vásárosnamény: Bagiszegei-erdő.

Nyírség

Tiborszállás: Óvadaskert; Bátorliget: Bátorligeti-láp, Fényi-erdő.

Pseudalinda stabilis lelőhelye (DELI et al. 1993, 1994; DELI 2007, 2008; PINTÉR & SUARA 2004):

Szatmár-Beregi-sík

Barabás: Kaszonyi-hegy

² Tudomásunk szerint, a mályvádi adat Podani Jánostól származik. Az utóbbi évtizedekben nem sikerült újragyűjteni.

³ Makó, Landori-erdő közigazgatásilag nem Makóhoz, hanem Marosleléhez tartozik. Ez az 1980-as évek végén megtalált klasszikus lelőhely a 14-es erdőtag „A” erdőrésztében található, a DS51-es kvadrátban. Domokos 2008-as kutatásai során megtalálta még, a szintén DS 51-es kvadrátba tartozó marosleléi 14/G, 19/A, és a makói 1/D jelű erdőkben is.

Előfordulása rendkívül lokális és valójában nem tekinthető igazi alföldinek, még akkor sem, ha a tengerszint feletti magassága nem éri el a 200 m-t. A lelőhely egy apró kis szigethegy, egykoron lesüllyedt vulkán kiálló csúcsa.

Laciniaria plicata lelőhelyei (PINTÉR & RICHNOVSZKY 1976; BÁBA 1983; DELI et al. 1993, 1994; BÁBA & DOMOKOS 2002; DOMOKOS et al. 2003; PINTÉR & SUARA 2004; DOMOKOS & DELI 2006; DELI 2007, 2008; CSATHÓ & DOMOKOS 2010.):

Szatmár-Beregi-sík

Vásárosnamény: Bagiszegi-erdő.

Nyírség

Bátorliget: Bátorligeti-láp, Fényi-erdő.

Közép-Tisza vidék

Újszentmargita: Tilos-erdő.

Dél-Tiszántúl (Körös-Maros köze)

Geszt: Tisza-kastély parkja; Gyula-Dénesmajor: Csigás-erdő, Battonya: gyümölcsös.

Alinda biplicata lelőhelye (DOMOKOS, 1994; PINTÉR & SUARA 2004):

Dél-Tiszántúl (Körös-Maros köze)

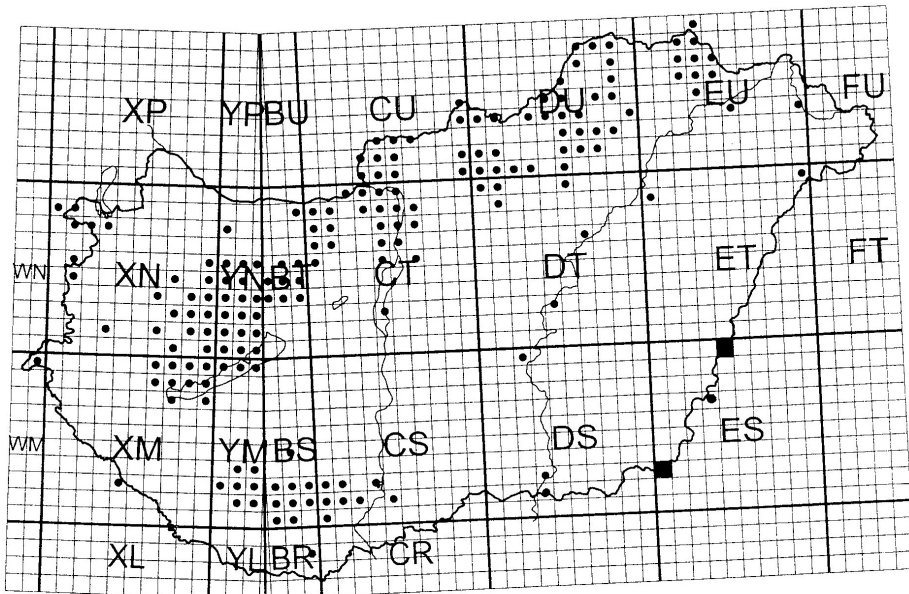
Békéscsaba: belterület, kert

A faj békéscsabai lelőhelyei (DOMOKOS 1994) nem tekinthetők igazi/valódi alföldi előfordulásnak, feltételezhetően szünantróp voltak miatt. Két dolog, ami elgondolkodtató e faj belvárosában történő előfordulásával kapcsolatban: 1. magas egyedszám (201db/0.5 óra) 2. a Bükk hegység néhány pontján gyűjtött egyedeihez képest magasabbak és szélesebbek a házak. Előbbiek miatt kell egyetértenünk a *Balea biplicata* — KISS & PINTÉR 1985 említette — „házasodási hajlamával”.

***Laciniaria plicata* a Tiszántúlon**

A Tiszántúl keleti felén a folyók egykori és mai árterén kialakult keményfás erdőkben élő *Cochlodina laminata*, *Clausilia pumila*, valamint néhány kemény és puhafás erdőből egyaránt előkerült *Laciniaria plicata* kétségtelenül őshonos fajoknak tekinthetők.

Laciniaria plicata (DRAPARNAUD, 1801)

1. térkép *Laciniaria plicata* magyarországi elterjedése (PINTÉR & SUARA 2004). Az általunk berajzolt ■ közül a felső/ES49-es a geszti, az alsó/ES02-es pedig a makói előfordulás helyét jelöli

Map 1. The distribution map of *Laciniaria plicata* in Hungary (PINTÉR & SUARA 2004). The upper ■ ES49 is the distribution place from Geszt, the lower ■ ES02 is from Makó drawn by us.

Ezek a fajok előfordulnak a hűvösebb és csapadékosabb Szatmár-Beregi síkon, a Nyírségben; valamint a melegebb és szárazabb Közép-Tisza vidékén, a Körösközben és a Maros hullámterében (a *Clausilia pumila* és a *Laciniaria plicata* fajok a Maros hazai szakaszáról még nem kerültek elő, de a *Clausilia pumila* megjelenése várható, mivel a határhoz közel, Pécska környékén már előfordul (BÁBA & KONDOROSSY 1995, VÁNCSA 2007).

Legritkábban, mégis a legtöbb tájegységet érintően a *Laciniaria plicata* fajjal találkozhatunk, aminek eddig 6 biztos — nem uszadékhoz kötődő — tiszántúli adata volt ismert. A Nyírségben a Bátorliget környéki keményfás-erdőfoltokon, a beregi Bagiszegi-erdőn (Vásárosnamény, Tisza) kívül ismert az újszentmargitai Tilos-erdőből, ahol feltehetően az egykori Tisza ártér reliktum faja, valamint a Kis-Sárréthez tartozó Geszten, a Tisza-kastély parkjából⁴ (DOMOKOS & DELI 2006/2007). Ez utóbbi szintén egy egykori ártér (Pánt- és a Korhány-éren keresztül volt összeköttetésben a Sebes-Körössel) maradványfaja lehet, bár nem kizárható a behurcolás sem. DOMOKOS (1996) a Fekete-Körös hullámteréből — először a Málványdi-erdő (Gyula-Gyulavári) 264/A jelű erdőtagban talált uszadékból — mutatta ki a *Laciniaria plicata* faj⁵. A

⁴ Az itteni előfordulásra PELBÁRT JENŐ hívta fel DOMOKOS TAMÁS figyelmét 2003-ban.

⁵ Az 5 ha-os *Salicetumot* 1996. március 21-én Dénesmajori-Csigás-erdő néven Természetvédelmi Területté nyilvánították.

következő évek kutatásai bebizonyították, hogy még nagy nyári szárazság esetén is található a soklemezű orsócsigából egy-egy élő példány (1-2 db/m² – BÁBA & DOMOKOS 2002, DOMOKOS et al. 2003, illetve DELI TAMÁS és DOMOKOS TAMÁS megfigyelése 2013. szept. 5-én). Nemcsak Vásárosnaményben és Geszten, hanem itt is együtt él a *Drobacia banatica* fajjal (DOMOKOS 1996), amely természetvédelmi szempontból is kitüntetett, védett és Natura 2000-es jelölő csigafaj. A soklemezű orsócsiga dénesmajori előfordulását az is sejtette, hogy az itteni élőhely és a kísérő fauna hasonlóságot mutatott a Bagiszegei-erdőben lévő élőhelyével. Ez az orsócsiga az egyik legalkalmasabb faj a hullámtéren való fennmaradásra, mivel rendszeresen felmászik a fák törzsére és száraz időszakban növényi törmelék, korhadás elején járó, földön fekvő fatörzsek és annak kérge alá rejtőzik. A család számos más tagjánál ilyen viselkedést nem sikerült megfigyelni, talán nem véletlen, hogy nem is fordulnak elő ártereken. Utóbbi évek meglepetésének tartjuk battonyai előfordulását (CSATHÓ & DOMOKOS 2010), amely a Száraz-értől (Maros mellékágától) 100-150 m távolságra fekvő gyümölcsöskerthez kötött. A *Laciniaria plicata* abundanciája az Erdélyi-szigethegységi biotópokban tapasztaltakhoz viszonyítva jelentősebb, de az itteni házak magassága kisebb, szélességük pedig nagyobb a KERNEY et al. (1983) könyvben megadott értékeknél.

Összegzés

A hegyvidéki élőhelyekről a síkságra, annak Praecarpathicumba (DELI & SÜMEGI 1999) sorolható fluktuációs foltjaiba érkező erdőlakó állatok és növények fontos és érdekes színező elemei Alföldünknek, függetlenül azok országos természetvédelmi megítélésétől. Ezért az orsócsigák (*Clausiliidae*) élőhelyeinek a megóvása is lehetőséget biztosít további potenciális megtelepedőknek, így indikátor szerepük sem elhanyagolható.

Irodalom

- BÁBA, K. (1983): A Szatmár-Beregi sík szárazföldi csigái és környezetükre levonható következtetések – *Acta Academiae Paedagogicae Szegedinensis, Seies Biologicae*, **4**: 27-42. Szeged.
- BÁBA, K. & KONDOROSSY, P. (1995): Snail assemblages of gallery forests between Lipova (Lipova) and Makó. – *Tiscia monograph series*, **1**: 203-224. Szolnok-Szeged- TG. Mureş.
- BÁBA, K. & DOMOKOS, T. (2003): Seasonal malacological investigation on the willow forest fauna (Csigás-erdő) on the active flood plain of the Fekete-Körös river near Dénesmajor. – *Nachrichtenblatt der Ersten Vorelberger Malakologischen Gesellschaft*, **10**: 31-42. Rankweil.
- CSATHÓ, A. I. & DOMOKOS, T. (2010): Faunisztikai [*Laciniaria plicata* (DRAPARNAUD, 1801)] és faunatorténeti [*Pomatias elegans* (O.F. MÜLLER, 1774)] érdekesség Battonyáról (Békés megye). – *Malakológiai Tájékoztató*, **28**: 31-37. Gyöngyös.
- DELI, T., KISS, J., SÜMEGI, P. (1993): Előzetes adatok a barabási Kaszonyi-hegy *Mollusca* faunájához. – *Malakológiai Tájékoztató*, **12**: 75-77. Gyöngyös.
- DELI, T., SÜMEGI, P., KISS, J. (1994): A Beregi-sík szigethegyeinek szárazföldi *Mollusca* faunája I. A Kaszonyi-hegy biogeográfiai értékelése a magyarországi oldalon talált csigafajok alapján. *Calandrella* **VIII/1-2**: 62-75. Debrecen.
- DELI, T., DOBÓ, T., SÜMEGI, P. (1995): Indirekte Belege der Funktion des "Grünen Korridors" entlang der Tisza (Theiß) auf Grund der Molluskenfauna.–*Malakológiai Tájékoztató*, **14**: 29-32. Gyöngyös.

- DELI, T., & SÜMEGI P. (1999): Biogeographical characterisation of Szatmár-Bereg plain based on the mollusc fauna.– *Tiscia monograph seies*, **4**: 471-477. Szolnok-Szeged -Tg. Mureş.
- DELI, T., (2007): Adatok a Tiszántúl szárazföldi csigafaunájához I. Szatmár-Beregi sík. *A Békés Megyei Múzeumok Közleményei*, **30**: 7-51. Békéscsaba.
- DELI, T., (2008): Adatok a Tiszántúl szárazföldi csigafaunájához II. Nyírség. *A Békés Megyei Múzeumok Közleményei*, **32**: 11-44. Békéscsaba.
- DOMOKOS, T. (1994): A *Balea biplicata* (MONTAGU, 1803) békéscsabai előfordulása.– *Malakológiai Tájékoztató*, **13**: 55-56. Gyöngyös.
- DOMOKOS, T. (1995): Gastropodák létállapotáról, a létállapot osztályozása a fenomenológia szintjén. – *Malakológiai Tájékoztató*, **14**: 79-82. Gyöngyös.
- DOMOKOS, T. (1996): Adatok a Dénesmajori-Csigás-erdő malakofaunájához. *A Laciniaria plicata* (DRAPARNAUD, 1801) előfordulása. – *Malakológiai Tájékoztató*, **15**: 41-43. Gyöngyös.
- DOMOKOS, T. (2002): *Cochlodina laminata* (MONTAGU, 1803) létállapotának klíma okozta változásairól békéscsabai (Békés megye) megfigyelések alapján. – *Malakológiai Tájékoztató*, **20**: 36-46. Gyöngyös.
- DOMOKOS, T., LENNERT, J. & RÉPÁSI J-NÉ (2003): A Fekete-Körös völgy magyar szakaszának szárazföldi malakofaunája II. – *A Békés Megyei Múzeumok Közleményei*, **24-25**: 41-73. Békéscsaba.
- DOMOKOS, T. & DELI, T. (2006/2007): Újabb adatok (Geszt, Cégénydányád) és gondolatok (Şoimoş) a *Drobacia/Helicigona banatica* (ROSSMÄSSLER, 1938) bánáti szalagoscsiga magyarországi előfordulásához.–*SOOSIANA*, **34-35**: 59-66. Nagykovácsi.
- KERNEY, M. P., CAMERON, R. A. D. & J. H. (1983): Die Landschnecken Nord- und Mitteleuropas. – *P.Parey*, 1-384. Hamburg-Berlin.
- KISS, É. & PINTÉR, L. (1985): A magyarországi recens Clausiliidák revíziója (*Gastropoda*) /Revision der rezenten Clausiliidae Ungarns. – *SOOSIANA*, **13**: 93-144. Baja.
- †PINTÉR, L. & SUARA, R. (2004): Magyarországi puhatestűek katalógusa hazai malakológusok gyűjtései alapján.– In: FEHÉR, Z. & GUBÁNYI, A. (eds.): A magyarországi puhatestűek elterjedése II. Magyar Természettudományi Múzeum, 1-547. Budapest.
- VÁNCSA, K. (2007): A Maros folyó Bezdini-kolostor környéki hullám-, illetve árterének malakofaunisztikai vizsgálata. – *A Békés Megyei Múzeumok Közleményei*, **30**: 53-66. Békéscsaba.

Authors' addresses:

Deli Tamás
Munkácsy Mihály Múzeum
H-5500 Békéscsaba
Széchenyi u. 7.

Domokos Tamás
H-5500 Békéscsaba
Rábay u. 11.